

KULTURNE PRILIKE U DALMACIJI POTKRAJ 18. I POČETKOM 19. STOLJEĆA

Nevenka Bezić-Božanić

Pad Mletačke Republike žitelji hrvatske obale Jadrana dočekali su s različitim osjećajima. S jedne strane, radost zbog kraja višestoljetnog pokušaja odnarođivanja i gospodarskog iskorištavanja, a s druge strah od neizvjesnosti i dolaska novih vlasti. Teške gospodarske prilike, osiromašena zemlja i dugogodišnje mletačko ratovanje s Turcima, u kojima je najteži teret podnijela Dalmacija, ostavilo je dubok trag na opće stanje gradova, a pogotovo sela. Sela uz mletačko-tursku granicu bila su izvor velike bijede, bez ikakvih kulturnih i civilizacijskih navika i mogućnosti. I dok se u njima živjelo siromašno samo od onoga što je donosila škrta zemlja, gradovi su životarili od nešto obrta, pomorstva i trgovine, a tek mali dio žitelja mogao se školovati u većim europskim središtima. Opismenjivalo se uglavnom u crkvenim školama ili privatno kod nekog svećenika, a nešto bolje prolazili su oni što se odlučio za svećenička zvanja, jer je godine 1700. nadbiskup Stjepan Cosmi osnovao sjemenište u Splitu, franjevci podučavahu pismenosti u manjim mjestima, a tek je potkraj 18. stoljeća trebao biti proveden temeljit preobražaj školstva u Dalmaciji.¹

Trogirani su se u srednjoj Dalmaciji pokušali izboriti za svjetovnu srednju školu, za što su dobili odobrenje od mletačkih vlasti 1796. godine. Ali republika na izdisaju nije više ništa mogla učiniti, pa su Trogirani tek nakon punih pet godina ostvarili taj naum. Tako je osnovana srednja škola u Kolegiju sv. Lazara na čelu s ravnateljem, svećenikom i vrsnim intelektualcem dr. Ivanom Skakoćem,² a prema

programu predavao se latinski i talijanski jezik, pjesništvo, govorništvo, povijest, zemljopis, te posebno povijest Dalmacije i Ilirika te hrvatski jezik s glagoljskim pismom. Osim što je Kolegij imao učenike iz trogirskih plemićkih i boljih građanskih obitelji, taj prostor postaje i kulturno žarište grada, a sam Skakoc priredio je rukopis »Grammatica illirica volgare« koji govori o njegovoj težnji da osposobi svoje srednjoškolce i u dobrom poznavanju hrvatskog jezika. Unatoč višestoljetnoj vladavini Venecije i stalnim pritiscima da se iskorijeni hrvatski jezik na ovim našim prostorima, to se nije ostvarilo. Doduše, talijanski je bio službeni jezik, govorio se dijelom u gradovima, ali u narodu nije ni prihvaćen. Žene pogotovo nisu govorile talijanski, pa su i njihova djeca naučila tuđi jezik tek u kasnijim godinama.

Nakon mira u Požunu godine 1806. Dalmacija dolazi pod francusku upravu, a generalni providur Vicko Dandolo podržava unapređenje školstva.³ Stoga u trogirskoj srednjoj školi te godine počinju predavanja iz medicine i prava, ali se taj nastavni program održao tek godinu dana, jer država nije htjela podmirivati troškove. Iako se Skakoc svim snagama borio da se održi srednja škola u Trogiru, uz pomoć bogate i ugledne obitelji Garanjin, ipak nije uspio čak ni kad je postao godine 1821. hvarski biskup.

Zahvaljujući upravo bogatoj i uglednoj obitelji Garanjin posebno, njenim članovima Ivanu Luki i Dominiku,⁴ nećacima splitskog nadbiskupa Ivana Luke Garanjina,⁵ Trogir je na zalazu 18. i u osvit 19. stoljeća bio značajno kulturno središte. Njihova knjižnica, iako danas nepotpuna, ukazuje na široko zanimanje i obrazovanje te obitelji za humanističke i prirodne znanosti. Među rukopisima te biblioteke nađen je i rukopis komedije »Hvarkinja« renesansnog književnika Hvaranina Marina Benetovića, koja je prikazana u trogirskom kazalištu u 18. stoljeću.⁶ Glumci su koristili prostor plemićke dvorane u općinskoj zgradi neprikladnoj za scensku igru. Ivan Luka Garanjin začetnik je ideje da se sagradi novo kazalište, jer se rekonstrukcija starog nije isplatila zato što je premaleno, a zanimanje je građana za kazalište bilo veliko. No njegova ideja zbog financijskih sredstava nije pobijedila i godine 1794. počinje obnova po nacrtima arhitekta Nikole Nakića. U arhivskim izvorima godine 1802. spominju se kazališni rekviziti i kulise, što pokazuje da je to kazalište gotovo stalno radilo, s domaćim amaterima i kazališnim družinama najčešće s Apeninskog poluotoka, koje u to vrijeme putuju Dalmacijom.⁷

Ivan Luka borio se za unapređenje poljodjelstva i u tu svrhu istraživao na svojim imanjima u okolici Trogira,⁸ a zbog izuzetne naobrazbe postavljen je za prvog

konzervatora Dalmacije godine 1805. od prve austrijske uprave. Iako je ta njegova dužnost kratko trajala,⁹ izvršio je dva iskapanja u Saloni, smatrajući da se na taj način mogu otkriti i sačuvati značajni arheološki spomenici, jer u to vrijeme Split još nije imao Arheološki muzej. S bratom Dominikom čak je otkupio od solinskih težaka niz vrijednih antičkih natpisa i ugradio ih u poznati obiteljski perivoj u Trogiru.¹⁰

Braća Garanjin obilježila su svojim stavovima, sposobnošću i visokom kulturnom razinom čitavo jedno vrijeme u kojemu je dolazilo do novih otkrića i stvarali se novi pogledi na život. Obiteljsko blagostanje omogućilo im je da prate suvremena zbivanja u Europi, nabavljaju najnoviju literaturu i časopise što se i danas nalaze u njihovoj trogirskoj knjižnici. Da bi oplemenili svoje okruženje, pozvali su i poznatog klasicističkog arhitekta Gianantonia Selvu da im sagradi ljetnikovac u Divuljama kod Trogira. Iako danas djelomično porušen, to je jedan od vrjednijih arhitektonskih ostvarenja u Dalmaciji za doba klasicizma.¹¹ Braća Garanjin potakla su u Trogiru i gradnju spomenika u čast maršala Marmonta u obliku klasicističkog glorijeta, što se zajedno s ljetnikovcem i perivojem ubraja među najzanimljivije klasicističke spomenike srednje Dalmacije.

Tradicija školstva u Splitu vezana je uz već spomenuto sjemenište u kojem su srednjoškolsku naobrazbu stjecali ne samo oni koji su se pripremali za svećeničko zvanje, nego i vanjski đaci, među kojima je bio i veliki talijanski pjesnik Ugo Foscolo i skladatelj dr. Julije Bajamonti. Godine 1806, u vrijeme francuske uprave, škola je i dalje zadržala svoj položaj, a godine 1810. osnovana je državna gimnazija,¹² te srednje niže škole u Trogiru, Hvaru i Makarskoj, ali nijedna od njih nije zaživjela više od godinu dana. Đaci su se ponovno vratili u splitsko sjemenište u kojemu su se tijekom 19. stoljeća školovali mnogi dalmatinski intelektualci. Većina je nastavila školovanje u 18. stoljeću na Padovanskom sveučilištu studirajući teologiju, filozofiju, medicinu i pravne znanosti. Nakon što je Dalmacija pripala u prvoj polovici 19. stoljeća Austro-Ugarskoj Monarhiji, veći broj studenata odlazi studirati u Beč. U arhivskim izvorima možemo pratiti daljnje djelovanje završenih studenata u rodnom kraju, a prema sačuvanim popisima padovanskih đaka, vidljivo je da više studiraju djeca imućnijih građanskih i obrtničkih obitelji, nego članovi dalmatinskog plemstva.¹³ Ovi potonji će se pojaviti na sveučilištima tek u prvim desetljećima 19. stoljeća, kad te obitelji pomalo osiromašuju, ali i prosvjetiteljski duh otvara nove vidike mladim pokoljenjima. Shvaćajući teške privredne prilike u Dalmaciji, stari način obrade zemlje i plod utjecaja sličnih

društava u susjednoj Italiji, počeo je okupljati pripadnike svih društvenih slojeva u akademije i društva da bi se suvremenom primjenom bolje obrađivala zemlja i donosila veću dobit.¹⁴ Ali članovi tih društava zauzimali su se i za obvezno školovanje, izgradnju cesta, promicanje trgovine, zdravstva i općenito uzdizanje kulture življenja.

Unatoč velikim društvenim promjenama u tom razdoblju kao da je jenjao stvaralački duh. Tek ponešto skromna klasicistička arhitektura ostavila je traga u Splitu uglavnom u bolničkoj zgradi,¹⁵ na nekoliko stambenih kuća i obnavljanju nekih crkava u okolici Splita. U Makarskoj se sačuvao spomenik u obliku obeliska podignut u čast maršala Marmonta, djelo bračkih klesara iz obitelji Štambuk.¹⁶ Od arhitekata se ističe Trogiranić Vicko Andrić¹⁷ koji je djelovao više kao konzervator Dioklecijanove palače nego kao graditelj, jer su njegovi projekti zbog općih prilika ostali više ili manje u nacrtima, ili su se izvodili u mnogo skromnijim oblicima nego je to on zamislio. Pomalo zaostala sredina radije se još uvijek okretala baroknim stilskim odlikama, a teže prihvaćala čisti i jednostavniji klasicizam.

Ista je situacija i u likovnoj umjetnosti. Osiriromašena crkva nije više mogla naručivati slike istaknutih stranih majstora, a domaćih nije bilo, pa se okrenula putujućim nepoznatim slikarima koji su obilazili našu obalu i prema sačuvanim računima pojedinih bratovština radili slike tako reći za osnovne životne potrebe, ostavljajući djela slabe likovne kakvoće. Ti slikari naslikali su i niz obiteljskih portreta u dalmatinskim kućama koji imaju stanovito kulturno–povijesno značenje, bez osobitih likovnih vrijednosti. Ugasio se i stvaralački duh domaćih majstora, pa u Splitu možemo zabilježiti samo slikara Jurja Pavlovića¹⁸ čiji je likovni opus značajan ako ga ocjenjujemo s motrišta sredine i vremena u kojem je nastao. Iz plemićke obitelji, Pavlović je bio predodređen za vojničku službu, što je jedno vrijeme i odradio, a potom se povukao u svoj solinski ljetnikovac i posvetio se slikanju.¹⁹ Ne zna se gdje je stekao likovnu naobrazbu, ali boravak u Veneciji i Parizu zacijelo je djelovao na njegov rad, pa je ostavio veći broj portreta, slika sakralnog sadržaja, krajolika i scena iz svakodnevnog života. U Splitu se povezao s Markom Kažotićem, arheologom Franom Carrarom i Julijem Solitrom, piscem drame »I conti di Spalato«.²⁰ Uz Pavlovića se pojavljuje i naš prvi slikar naivac Antun Barać, te slikari amateri Petar Zečević i liječnik dr. Frano Bratanić. Iako njihova djela nemaju osobitih likovnih vrijednosti, zanimljiva su kao izvor poznavanja kulturnih prilika, nestalih krajolika, gradskih predjela, običaja i ličnosti.²¹

Društveni život tog vremena odvijao se u Splitu uglavnom oko prigodnih akademija s glazbenim programom, a književni sastavi najčešće su veličali pojedine aktualne ličnosti iz političkog života. Takve priredbe održavahu se u već trošnom kazalištu na Gospodskom trgu uz Gradsku vijećnicu, u Kasinu, crkvenim prostorima, te u salonima uglednih Splićana.²² Dugo se u Splitu prepričavao veličanstveni prijem u čast maršala Marmonta u plemićkoj renesansno–baroknoj palači Cindro.²³

U sam osvit stoljeća umire dr. Julije Bajamonti (1744–1800) jedna od najznačajnijih ličnosti svog vremena, liječnik, polihistor, a nadasve glazbenik i skladatelj, čija djela tek danas doživljavaju priznanje u kontekstu europske glazbe. Izdignuo se iznad svog doba, potpuno neshvaćen umire mlad u najboljim stvaralačkim godinama.²⁴

I Hvar je, kao i većina srednjodalmatinskih gradova, u tom razdoblju prolazio kroz mnoge poteškoće od gospodarske, do kulturne zaostalosti.²⁵ U takvoj se sredini našao kao općinski liječnik dr. Julije Bajamonti,²⁶ kojemu su Hvarani stalno zagorčavali život, jer se bavio glazbom i glumio s amaterima, ali i predlagao neke gospodarske promjene u toj začahurenoj sredini, nekoć živom humanističkom središtu uz bok Splita i Dubrovnika. Godine 1785. dolazi za hvarskog biskupa Ivan Dominik Stratiko, izuzetna ličnost, porijeklom Grk, i po osjećajima Hrvat, prosvjetitelj, demokrat i borac za slobodu mišljenja, profesor dvaju sveučilišta na Apeninskom poluotoku, intelektualac široka vidika. Jednako se zauzimao za znanost i kulturu, i za prosvjeđivanje neukih ljudi. Stoga nije čudno da je Bajamonti pozdravljaajući Stratika pri njegovom dolasku u Hvar uzviknuo: »Došlo je doba svjetlosti — Stratiko je u Hvaru!« Stratiko se za svog biskupovanja borio za boljitak težaka i ribara, pokušao na različite načine priučiti ih na bolje obrađivanje zemlje, obnoviti neke stare obrte, opismeniti što više mladih. U mnogome se slagao s Bajamontijem, koji ga je na dočeku u Hvaru u pozdravnom govoru upozorio na loše i dobre strane otočkog života. Biskup je uvažio neke Bajamontijeve prijedloge, čak je došao na zamisao da u stihovima opiše poljodjelske savjete, budući da se stihovi lakše pamte, a Bajamonti da te stihove uglazbi, jer bi tako svećenici mogli lakše naučiti nepismeni puk pjevajući u crkvi.²⁷

Kad danas analiziramo prilike u srednjoj Dalmaciji potkraj 18. i početkom 19. stoljeća ne možemo ne zaključiti da je to doba proteklo u znaku trojice velikih ljudi: Splićanina Julija Bajamontija, hvarskog biskupa Zadranina Ivana Dominika Stratika i Trogirana Ivana Luke Garanjina. Svi su se oni, potaknuti duhom

prosvjetiteljstva, zalagali za podučavanje običnog puka, prenošenje svog znanja i iskustva u promicanju poljodjelskih kultura, korištenje mora i poticanje obrta, za što su posebno pokazivale zanimanje francuske vlasti. Francuzi su čak doveli svoje majstore, jer je jedino suvremeniji način rada mogao vratiti u Dalmaciju blagostanje i podići kulturu življenja.

Nakon što je konačno prestao rat s Turcima, Makarska se brzo oporavila trgujući između zaleđa s Bosnom i preko mora s Apeninskim poluotokom, pa je oživio društveni i kulturni život. Bolje materijalne prilike omogućile su Makaranima školovanje u većim kulturnim središtima, pa se uz pomoć tih ljudi pomalo mijenjao život. Priređuju se koncerti i priredbe u novoottvorenom Kasinu i kazalištu, a svećenici i franjevci podučavaju mladež koristeći se svojim vrijednim knjižnicama.²⁸

U toj sredini obitava makarski plemić Ivan Josip Pavlović Lučić (1755–1818), padovanski student i član »Acadèmie des Inscriptoris«, koji se bavio arheološkim istraživanjima na području Makarskog primorja i Neretve, a posebno epigrafikom. Objavio je i dvije knjige »Marmora macarensia« i »Marmora traguriensia« posvećene Ivanu Luki Garanjinu.²⁹ Novi slog klasicizam potaknuo je mnoge intelektualce da se počnu baviti arheološkim iskopavanjima i proučavanjem povijesti antike, što je slučaj Garanjinovih u Trogiru, Pavlovića–Lučića u Makarskoj, u Splitu Carrare, što je uvjetovalo i osnivanje Arheološkog muzeja u Splitu godine 1820., najstarije takve ustanove u Hrvatskoj.

U Makarskoj se pojavljuje i nekoliko doduše nepoznatih pjesnika s pjesmama na hrvatskom jeziku, moglo bi se reći i epigona Andrije Kačića Miošića. Neke od tih pjesama satiričkog su sadržaja u kojima se pisac ruga Makaranima da se odriču svoje narodne nošnje i običaja, a prihvaćaju modu, preuređuju kuće i odlaze u Kasino.³⁰ Unatoč tim zamjerkama, Makarani su znali trčati Alku,³¹ pokazati pred Francuzima raskoš narodne nošnje, zapjevati i zaigrati u kolu. Prema sačuvanim matičnim knjigama, struktura stanovništva u Makarskoj bila je građanska. To su bili većinom obrtnici, trgovci, pomorci i državni činovnici, ali se uvijek govorilo hrvatskim jezikom, a talijanski je bio samo službeni jezik. I makarski biskup pisao je svoje poslanice na hrvatskome, da bi ga narod mogao razumjeti.³² Prvih godina 19. stoljeća pojavljuje se u Makarskoj i zanimljiv, ali još neistraženi pjesnik Josip Čobrnić (1789–1852), padovanski doktorand kanonskog prava i kanonik makarski, ali i jedan od gorljivih promicatelja prosvjetiteljskih zasada na tom tlu. Posvetio se pedagoškom radu, pa je tako predavao retoriku u Asolu, klasične jezike u Zadru i Splitu, te pisao stihove na latinskome.

To je bilo doba kad Dalmacija sve više zanima strance, koji putuju obalom, ali zalaze i u unutrašnjost, kao što je to učinio Alberto Fortis,³³ koji je putopisom po Dalmaciji otkrio Europi da negdje na granici između Istoka i Zapada, pod mletačkom vlašću, živi posve neobičan narod u teškim prilikama, saživljen s prirodom, ali pun duhovnih vrijednosti. On je ustanovio da taj narod ima veliko kulturno i duhovno blago u narodnim pjesmama, pričama i mudrim izrekama. U takvoj sredini zapisao je i poznatu pjesmu »Hasanagicu«. Fortis je okupio više mladih domaćih intelektualaca da bi mu pomagali, no oni su se i sami počeli zanimati za narodno blago. Posebno se sprijateljio s Julijem Bajamontijem, tada još studentom, koji je potom počeo i sam prikupljati narodne pjesme. To je potaklo i učene franjevence koji u svojim samostanskim knjižnicama imaju više takvih zbirki. Tako je viški župnik Jakov Borković zapisao narodne pjesme i običaje otoka Visa, i sam pjesnik, ali se zbirka izgubila ili negdje zametnula.³⁴

U Dalmatinskoj zagori zapisivao je narodne umotvorine Vicko Capogrosso Kavanjin, praunuk pjesnika Jerolima Kavanjina, tada mletački i poslije austrijski časnik. On se i sam ogledao u pisanju pjesama u desetercu i sestini po uzoru na narodne pjesme.³⁵

Kulturne i društvene prilike u vrijeme naglih promjena vlasti, od posljednjih trzaja Mletačke Republike preko austrijskih i nakon toga francuskih vlasti, mogu se sagledati, doduše u skromnim okvirima, tek u nekoliko srednjodalmatinskih gradova, Trogiru, Splitu, Hvaru i Makarskoj, čiji su nosioci uglavnom pojedine ličnosti. Nastojali su sačuvati povijesni slijed ovog tla, otkrivajući ljepotu vlastitog jezika i značaj istraživanja baštine. No ta nastojanja naći će plodno tlo u preporodno doba kad će se razbuktati novi život u svim malim dalmatinskim mjestima, doduše u stalnim političkim previranjima, ali pun težnji za boljim i sadržajnijim kulturnim zbivanjima. Njegovanje tradicije i borba za uvođenje hrvatskog jezika u državne službe imala je osobit značaj zbog stalne težnje autonomaša da ponovno zavladaju obalama hrvatskog Jadrana.

BILJEŠKE:

¹ P. Bezina: Srednje školstvo u Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja. Split 1989. — I. Ostojić: Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700–1970). Split 1971.

² M. Slade-Šilović: Dr. Ivan Skakoc, profesor kolegija sv. Lazara u Trogiru. *Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinariae*, a. XXVI, fasc. I–II, Beograd MCMLXXXVI, str. 43–51.

³ Maršal Marmont, Memoari. Priredio i preveo F. Baras. Split 1984. — Kraglski Dalmatin — Il Regio Dalmata. Zadar 1806–1810.

⁴ D. Božić–Bužančić: La famiglia Garagnin: la sua migrazione in Dalmazia a lo sviluppo delle sue attività. Congressi no. 2 — I rapporti demografici e popolativi. Roma 1981, str. 177–195.

⁵ H. Morović: O trogirskoj knjižnici Garanjin–Fanfonja. U knjizi: H. Morović: Izbor iz djela. Split 1988, str. 211–231.

⁶ H. Morović: Prinosi k tekstu »Hvarkinje«. Građa za povijest književnosti hrvatske, JAZU, knj. 28, Zagreb 1962, str. 213–226.

⁷ V. Omašić: Obnova trogirskog kazališta koncem XVIII stoljeća. Dani Hvarskog kazališta, knj. I, Split, 1975, str. 111–122.

⁸ I. L. Garanjin: Ekonomsko–politička razmišljanja o Dalmaciji. Split 1995, 255 str.

⁹ D. Božić–Bužančić: Počeci zaštite spomenika i sabiranja u Dalmaciji. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 18, Split 1970, str. 145–158.

¹⁰ S. Piplović: Prilog proučavanja parka Garanjin–Fanfonja u Trogiru. Hortikultura, god. XLIII, br. 1, Split 1976, str. 17–19. — Isti: Novi podaci o drevnom perivoju Garanjin u Trogiru. Isto, god. XLIV, 1977, br. 4, str. 25–26.

¹¹ S. Piplović: Garanjinov ljetnikovac u Divuljama. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 20, Split 1975, str. 165–188.

¹² 290 godina Klasične gimnazije u Splitu. Spomenica, Split 1990.

¹³ M. P. Ghezzi: I Dalmati all'università di Padova dagli Atti dei gradi accademici 1601–1800. Venezia 1992.

¹⁴ D. Božić–Bužančić: Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu. Split 1995.

¹⁵ D. Kečkemet: Stara splitska bolnica. Split 1964.

¹⁶ C. Fisković: Spomenici grada Makarske. Makarski zbornik I, 1970, str. 256.

¹⁷ D. Kečkemet: Vicko Andrić, arhitekt i konzervator 1793–1866. Split 1993.

¹⁸ K. Prijatelj: Juraj Pavlović. U knjizi: Kroz povijest umjetnosti u Dalmaciji. Split 1995, str. 440–457.

¹⁹ L. Katić: Ljetnikovac slikara Jurja Pavlovića u Solinu. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14, Split 1962, str. 213–217.

²⁰ Julije je imao brata dr. Vicka Solitra, koji je objavio zbirku isprava o Istri i Dalmaciji. Zbirka je prevedena i objavljena pod naslovom: Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji (preveo V. Rismondo), Split 1989.

- ²¹ K. Prijatelj: Slikarstvo u Dalmaciji 1784–1884. Split 1989.
- ²² C. Fisković: Splitsko kazalište do sredine 19. stoljeća. Dani Hvarskog kazališta VI, Split 1970, str. 346–379.
- ²³ Na tu temu skladatelj Ivo Tijardović skladao je operetu »Zapovijed maršala Marmonta« 1929. godine.
- ²⁴ Splitski polihistor Julije Bajamonti. Zbornik radova, Split 1996.
- ²⁵ C. Fisković: Izgled Hvarskog kazališta. Dani Hvarskog kazališta 7, Split 1980, str. 319–351.
- ²⁶ N. Bezić–Božanić: Julije Bajamonti u Hvaru. N. dj (24); str. 138–144.
- ²⁷ S. Krasić: Ivan Dominik Stratiko. Split 1991, 523 str.
- ²⁸ Potanje o kulturnim prilikama u Makarskoj u prilogu: N. Bezić–Božanić: Muzičko–scenski i društveni život u Makarskoj u XIX stoljeću. Dani Hvarskog kazališta VI, Split 1979, str. 496–505.
- ²⁹ Marmora Macarenisia. Dubrovnik, I. izdanje 1793, II. 1810. Marmora Traguriensia. Dubrovnik 1811.
- ³⁰ Duhovne i šaljive pjesme iz Makarske. Priopćio Ivan Milčetić, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 5, Zagreb 1907, str. 148–267. — Zbirčica pjesama u zaostroškom manastiru. Priopćio Šime Urlič. Isto, knj. 7, Zagreb 1912, str. 140–156.
- ³¹ Strigliagne Alke. Dvi pizme sloxene i prikazane na čast i posctegne Gospode Makarske. U Mletzi 1782.
- ³² Poslanice objavljene u radu: N. Bezić–Božanić: Iz prošlosti Podgore u XVIII stoljeću. Čakavska rič 1–2, Split 1982, str. 47.
- ³³ A. Fortis: Put po Dalmaciji. Priredio Josip Bratulić, preveo Mate Maras. Zagreb 1984. — Ž. Muljačić: Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji. Split 1996.
- ³⁴ N. Bezić–Božanić: Nekoliko arhivskih vijesti o starim hvarsko–viškim književnicima. Studije i građa za historiju književnosti 2, 1986, str. 57.
- ³⁵ A. Jutronić: Vicko Capogrosso–Kavanjin. U knjizi: Iz kulturne prošlosti otoka Brača. Split 1970, str. 130–141.